

Artikelarkiv Arvesølv 2010

De kolde huse

af *Svend Ove Edvardsen*

Ishuse og frysehuse i midten af 1900-tallet

I midten af 1900-tallet var ishuse en væsentlig del af landsbykulturen for børn og unge mennesker, i hvert fald i sommertiden. Alle vi, der er vokset op i en landsby i den periode, husker vel, hvor herligt det var at få en 25-øre og løbe eller cykle hen til ishuset, trykke på knappen til ringeklokken og afvente, at ismutter sindigt kom vandrende ud til huset, skød glasruden til side og var klar til at udlevere en forfriskende ispind. Eller – hvis man var rigtig ved muffen – kunne det være en isvaffel, man skulle have. Så blev isskeen taget op af syltetøjsglasset med vand, hvor den stod parkeret, og ismutter dykkede ned i fryseboksen og skrabede et par kugler is op i den sprøde vaffel, som hun havde hentet fra blikkassen på hylden. Bagefter kom der guf og syltetøj på. Det foregik også med skeer, som lå klar fra gang til gang. Jeg tror ikke, at nutidens fødevarekontrol ville have set med milde øjne på de hygiejniske forhold i ishuse.

Når man så blev lidt ældre, var ishuse om aftenen samlingssted for landsbyens unge mennesker. Det var her, man kunne mødes og snakke og pjatte og flirte med andre unge, som der jo var temmelig mange af i landsbyerne på den tid. Det var før den store mekanisering af landbruget.

Spiseisens historie kan spores helt tilbage til den kinesiske Tang-periode (618-907), hvor man lavede en slags is af syrnet mælk og mel. Men flødeisen, som vi kender den, blev først udviklet i Italien i 1500-tallet – kendt som gelato. Dengang havde man jo ikke kølemaskiner, men måtte bruge forskellige kuldeblandinger til nedkølingen.

Kølemaskinerne blev udviklet i sidste halvdel af 1800-tallet, og den første danskbyggede kølekompressor blev leveret i 1892 til margarinefabrikken i Korsør. Da elektriciteten holdt sit indtog i begyndelsen af 1900-tallet, blev elektriske kølemaskiner almindelige i f.eks. mejerier, bryggerier og isfabrikker, men det var først i 1920'erne, at der kom skred i udviklingen af små kølekompressorer, som kunne anvendes i større husholdninger. De var dog stadig ret dyre, og det var først efter 2. verdenskrig at man fik udviklet små lukkede enheder til en så lav pris, at man kunne massefremstille køleskabe til almindelige husholdninger.

I takt med kølemaskinernes udvikling opstod muligheden for en erhvervsmæssig fremstilling og salg af flødeis. Den første danske isfabrik blev oprettet i 1914. Det var Hellerup Is, og i 1927 åbnede Premier Is. I 1928 startede Hesselager Flødeis produktionen, og i 1933 kom Slots Is i Odense til.

En stor del af isfabrikkernes produktion blev solgt fra de mange hundrede små ishuse, som dukkede op alle steder, hvor der kunne øjnes en salgsmulighed. Alene Hesselager Flødeis havde ca. 350 ishuse. Ishuse havde deres blomstringstid fra ca. 1930 til midt i 1960'erne. På den tid var fryserne blevet så almindelige i hjemmene, at man kunne købe ispinde i kassevis i supermarkederne.

Det var væsentlig billigere end at købe dem enkeltvis i ishusene – men med ishusene uddøde en lille del af landsbykulturen.

Munkebo har haft temmelig mange ishuse i tidens løb. De lå især på Fjordvej, som dengang var landevejen gennem byen, og hvor der i weekenderne var stor trafik af cykler og biler til badestrandene i Kerteminde og på Hindsholm. Af Munkebo Bylaws protokol fremgår det, at fisker Oskar Svendsen allerede i 1928 ansøgte bylavet om leje af en plads på byjorden til udsalg af isvafler. Han fik tildelt en plads af bestyrelsen, mod at han inden 1. juni betalte 5 kr. i leje for som-

Jennys ishus under stormfloden i november 1945, da fjorden stod helt op over landevejen ved kroen

meren 1928. Der har formentlig ikke været tale om et fast ishus men om et salgstelt eller lignende. Senere i bylawsprotokollen kan man læse, at fisker Peder Nielsen – Pe' Nilen eller Pe' Gerda – i april 1938 søgte om tilladelse til at opstille en iskiosk på pladsen ved stranden. Han fik tilladelsen mod en årlig leje på 5 kr. Her er altså tale om et fast ishus.

I arkivet er vi så heldige at have et billede af ishuset taget under den store stormflod i 1945, hvor van-

det fra fjorden stod helt op over landevejen. Selvom det var Peder Nielsen, der søgte og fik tilladelsen, var det hans kone Jenny, der skulle passe forretningen. Og det var da også hende, der en måned senere i maj 1938 ansøgte sognerådet om tilladelse til salg af sodavand og skattefrit øl, hvilket hun fik bevilget. De fleste ældre munkebejsere husker sikkert "Jenny ishus". I bogen "Munkebos forvandling II"¹⁾ fortæller Ove Eriksen, at det var Slots Flødeis, hun forhandlede, "og det var som oftest her, byens unge mænd stod og hang, når badepigerne cyklede hjem fra stranden i Kerteminde. Det var med at holde sig til, for pigerne havde jo nok brug for en kavalier til hjemturen".

Ret tæt på Jennys ishus lå der i 1940'erne et Kaddara-ishus i hjørnet af træskomager Niels Kristian Nielsens have. Det er ejendommen nuværende Fjordvej 36 på hjørnet af Troels Allé. Det var hans kone Emmy, der drev ishuset, som derfor naturligt blev kaldt "Emmas ishus".

Emmas datter Elly ved Kaddara ishuset på Fjordvej 36, ca. 1940

Birgitte og Aksel Andersen med børnene Sven Aage, Bernhard, Grethe og Inger ved den nyåbnede kiosk med Premier Is på Fjordvej 103 i 1933

Ingen af disse ishuse var dog de første på Fjordvej. Allerede i 1933 havde gartner Aksel Andersen på nuv. Fjordvej 103 bygget en kiosk i første omgang til salg af blomster og kranse ved den vestlige side af huset, men i løbet af året blev kiosken anvendt til salg af Premier Is. Senere i 30'erne blev der bygget drivhus, hvor kiosken stod, og et nyt ishus kom til ved husets østlige ende. Af et billede i arkivet fremgår det, at dette hus var fjernet igen i 1948.

Længere ude ad Fjordvej lå der endnu et par ishuse. I nr. 137 boede fru Ingeborg Juel, som var enke efter fhv. sognepræst Sven Juel. Hun havde i 1950'erne og indtil, hun flyttede fra byen i 1964, et ishus, hvorfra hun solgte Premier Is.

I bogen "Munkebos forvandling II" fortæller både Ove Eriksen og hendes nevø, direktør Stig Elling fra Star Tour, at hun var en meget bramfri dame. Hun var vinterbader og meget aktiv inden for gymnastik, dilettant og sangkor. Hun

I 1939 var kiosken erstattet med et "rigtigt" ishus i modsat ende af Fjordvej 103

Fru Juel ved sit ishus på Fjordvej 137

var flink til at besøge syge og svagelige, og når hun tog rundt på besøg, foregik det på knallert. Hun var også blandt de første, der fik fjernsyn, og det kunne børnene komme ind at se mod en betaling på 25 øre – men så fik man til gengæld af og til pandekager med syltetøj. Stig Elling, der som dreng holdt ferie hos fasteren i Munkebo, fortæller endvidere, at når det var varmt, blev han sendt ned til sommerhusene ved Syvstjernen for at sælge ispinde og andet godt.

Endnu længere ude ad Fjordvej i nr. 185 havde Hedvig Knudsen i 1950-60'erne et ishus, hvor hun solgte Hesselager Fløde Is. Det var strategisk godt placeret lige over for Mølkærskolen, så de fleste af hendes kunder var elever fra skolen. Hun havde dog også en del handel med badegæsterne, og om søndagen, når der var fodboldkamp på sportspladsen bag skolen, rykkede hun ned på selve pladsen

og solgte is og Rynkeby Æblemost, fortæller Ove Eriksen.

I Dræby var man tidligt med på ishusfronten, men det var kun indtil landevejen blev ført uden om byen i 1937. Allerede i 1930 havde Mary Knudsen på nuv. Dræbyvej 19 et ishus med salg af Dana Is, som fra 1927 blev fremstillet af Slotsmøllen i Kolding. Efter anlægget af den nye landevej har der så vidt vides ikke været nogen ishuse i Dræby. Niels Christian Hansen fra Rosengården kan dog huske, at der i en kort periode i midten af 1930'erne lå et ishus ved landevejen lidt øst for gården. Der er ingen bebyggelse på dette sted, så placeringen er lidt mærkelig. Han mener, at det kun var åbent i weekenderne, når der var mange badegæster på landevejen. Det er usikkert, hvem der drev ishuset, men Kirsten Pedersen, der også stammer fra Rosengården mener, at det var familien Tygesen, der boede til leje i nuv. Munkebovej 4 ved Dræby Station. Det fremgår da også af sognerådets protokol for den 24. april 1937, at "et Andragende fra Thygesen, Dræby, om Tilladelse til fra Ishus at sælge

Hedvig Knudsens Hesselager ishus på Fjordvej 185

30er ungdom foran Mary Knudsens Dana ishus på Dræbyvej 19

Sodavand og skattefri Øl anbefales mod at Andragendet tilstilles Politimesteren." Poul Nielsen, der boede i gartneriet overfor, husker, at der i 1940'erne var ishus ved Munkebovej 4. Men da var det ikke Thygesen men familien Grønhøj, der boede til leje på 1.sal i huset, som drev det. Jens Grønhøj har senere sagt til Poul, at de sommetider var lidt irriterede, når han kom over og trykkede på klokken for at få en is. Der var jo en del trin fra 1.salen ned til ishuset.

Ved hjemmet på Lindøalleen 147 åbnede Erna Eriksen i 1955 et Slots Ishus, som hun et par år senere, da byggeriet af Lindøværftet gik i gang, fik lov at flytte hen på fiskernes stadeplads for enden af Lindøalleen, og lidt senere blev det flyttet op på dæmningen, hvor man også havde bygget en udsigtsplatform, hvorfra de mange besøgende kunne følge byggeriet. Erna havde her en god forretning, og hun havde et par små hjælpere, Benny og Frank, som kørte rundt på byggepladsen med en lille vogn

Erna Eriksens Slots Ishus på Lindøalleen 147 efter åbningen i 1955

*Frank og Benny i aktion ved Lindø-
værftet 1957*

og solgte mælk og sodavand, som hun fik leveret fra henholdsvis Svend Holmsgaard ved Snekkeled og fra Brugsen.

I 1960 overtog Edith Rasmussen ishuset, men da man påbegyndte byggeriet af den store dok i 1968, var der ikke mere plads til det, og Edith Rasmussen flyttede det til "Uglehuset" ved Tårupdæmningen på landevejen mod Hindsholm.

Andre steder i udkanten af sognet har der også i perioder været ishuse. Lars Rud Hansen fortæller, at der i midten af 1960'erne var et ishuse ved ejendommen Kølstrupvej 23, som på det tidspunkt var ejet af hans forældre men lejet ud til en anden familie. Af tingbogsbladet for ejendommen fremgår det, at der er tinglyst et "do-

kument om iskagehus" den 4.12.1964. Der var åbenbart lidt problemer med at få lov til at placere huset, men Lars' mor, der var en aktiv dame, rejste en tur til København og fik gennemført tilladelsen. Lars kan huske ishuset, men det var væk, da han købte ejendommen i 1967.

I Arvesølv 2003 har Birthe Roslyng fortalt om sin barndoms ferieophold hos bedsteforældrene i røgeriet ved Snekkeled i 1930'erne. Der havde man ishuse ved landevejen og et lille traktørsted i haven ned mod fjorden. Også her var det badegæsterne fra Odense, man satsede på som kunder.

En helt anden slags kolde huse, som der også har været nogle stykker af i sognet, er andelsfrysehusene. Det første danske andelsfrysehus blev oprettet på Møn i 1943 i nogle rum i det lokale andelsmejeri. Men derefter kom der vældig gang i frysehusprojekterne rundt i hele landet, og i løbet af de følgende 10 år blev der oprettet ca. 3000 fryseanlæg enten i selvstændige huse eller i lejede lokaler, langt de fleste på andelsbasis. Men efterhånden som hjemmefryserne blev almindelige – i 1963 fandtes der mere end 100.000 frysere i private hjem – uddøde andelsfrysehusene. Der var dog stadig enkelte aktive efter år 2000.

Der fandtes to typer af frysehuse. De ældste huse var oftest lavet som ét stort kølerum, hvor der var indrettet tremmebåse til hver andelshaver, som dog ikke havde adgang til kølerummet. Det blev passet af en dame, som i de fastlagte åbningstider sørgede for, at pakkerne til frysning blev lagt ind i eller hentet fra de aktuelle båse. Pakkerne var mærket med numre, så man kunne rekvirere den ønskede pakke. Senere blev frysehusene indrettet med separate frysebokse i kumme- eller skabsform, og andelshaverne havde nøgler til både huset og til deres egen fryseboks, så de kunne indlægge eller hente pakker frit. Der var naturligvis stadig en person, som havde opsyn med huset.

I Munkebo sogn har vi haft begge typer af fryseanlæg. Det ældste og største blev oprettet i Dræby i 1948. Det var af den førstnævnte type med et fælles fryserum opdelt i 60 bokse og en lynfryser, og det var leveret af Nordisk Køleteknik. Man gav det navnet "Munkebo Sogns Andelsfryseri", men da det viste sig, at man på det tidspunkt ikke kunne få tilladelse til et nybyggeri og derfor lejede et lokale hos sognefoged Lars Kristiansen i Dræby på en 20-årig lejekontrakt, ville en række beboere fra Munkebo ikke være med. Nogle år senere, da der også var blevet oprettet frysehus i Munkebo, ændrede man derfor navnet til "Dræby og Omegns Andelsfryseri". På den stiftende generalforsamling 13. maj 1948 blev Peder Mortensen valgt til formand, og han blev siddende i hele fryseriets 20-årige historie.

Til pasning af ud- og indlevering af frysevarer ansatte man Clara Larsen fra Dræby. Hun havde åbningstid hver tirsdag og fredag kl. 17-18.

I arkivet har vi bevaret foreningens forhandlingsprotokol, hvor man kan læse, at der ind imellem har været holdt nogle meget hyggelige bestyrelsesmøder kombineret med en udflugt. I oktober 1951 holdt man "bestyrelsesmøde på Thurø Kro og selvfølgelig var samtlige medlemmer til stede når det var på en kro i så skønne omgivelser og aldeles ikke tørlagt", står der i protokollen. Et års tid senere lavede man en udflugt til Sydfyn. Det var den 18. september, "det er for resten i dag hønsejagten går ind, og det fejrede vi ved besøg på Frederiksgave, Brahesborg, Wedelsborg og helt ud på Helnæs fyr. Der skulle vi gerne have været op, men da vi fik at vide, at der var over 100 trin derop, besluttede vi at nøjes med besøg på Hårby Kro." Og beretningen i protokollen afsluttes med: "Mødet hævet i god ro og orden – skål. Og så er der lige plads til vore navne."

Fra 1956 til 1968 er der pause i protokollen, men i februar 1968 besluttede bestyrelsen, at der skulle afholdes en ekstraordinær generalforsamling, hvor der skulle tages stilling til, om fryseriets drift skulle ophøre, når lejekontrakten udløb pr. 11. juni. På generalforsamlingen var der delte meninger om nedlæggelsen,

og bestyrelsen blev pålagt at undersøge stemningen blandt medlemmerne.

På en ny generalforsamling den 28. maj blev det enstemmigt vedtaget at nedlægge, og bestyrelsen traf derefter en aftale med Helene Andersen, den daværende ejer af sognefogedgården, om opsigelse af lejekontrakten og betaling af 2000 kr. til renovering af lokalet.

Fryseanlægget på Fjordgården indrettedes i 1949 i et lokale til venstre for porten. Personen på billedet er ukendt.

1949 opstod der interesse for også at oprette et fryseanlæg i Munkebo. Der blev holdt en stiftende generalforsamling den 19. september, hvor der blev valgt en bestyrelse med Martin Hansen, Skovgård, som formand og Ingvar Brorsen som regnskabsfører.

Man oprettede et andelsselskab med navnet "Munkebo Frostboxanlæg", og det blev besluttet at etablere frysehus i portlængen på Fjordgården. Fryseanlægget blev bestilt hos Sabroe. Det var af den nyere type indrettet med 12 separate bokse til selvbetjening. Der var jo her tale om et ret lille selskab, og det fortælles, at der blev holdt nogle meget gemytlige generalforsamlinger på Fjordgården. Det vides ikke præcist, hvornår fryseanlægget blev nedlagt, men det er formentlig først sket ved nedrivningen af Fjordgården i 1961. Det var i hvert fald i drift, da Børge Kristiansen overtog gården i 1957.

I 1951 blev der oprettet endnu et andelsfryseri i Munkebo. Det var "Strandvejens

Fællesfryseri”, som blev oprettet på en stiftende generalforsamling den 28. maj, hvor Jørgen Lydersen blev valgt som formand og Børge Kristiansen som sekretær. Det aftaltes, at bygge et nyt hus til anlægget, og der blev lejet en grund hos Chr. Christensen på Nyhøj. Huset blev opført af entreprenør Bessermann Hansen for 3.000 kr., og køleanlægget blev købt hos Gram for 8.844 kr. Der var tale om et anlæg af den nye type med 12 separate frysekummer anbragt i to rækker midt på gulvet, 2 x 6 kummer med ryggen mod hinanden. Dette frysehus var i drift indtil 1963. På en generalforsamling i december 1962 vedtog man at nedlægge fryseriet, og bestyrelsen blev bemyndiget til at afhænde det mod betaling af restgælden på knap 6.000 kr. og på den betingelse, at det skulle holdes i drift til 1. april 1963.

Facaden på det sidste andelsfrysehus i Munkebo ligger på Fjordvej 85 og ejes i dag af politiassistent John Yde-Madsen. Bemærk Sabroe bjørnen på døren (indsat)

Det sidst kendte andelsfryseri i Munkebo blev opført på Fjordvej 85 i 1954. Vi har ingen protokoller eller vedtægter for dette fryseri i arkivet, men af sognerådsprotokollen fremgår det, at man på møde den 8. juni 1954 godkendte udstykningen af en grund

fra matr.nr. 24b tilhørende arbejdsmand Vilhelm Jensen ”til opførelse af et frysehus”. Huset er på 21 kvm og står stadig på grunden. Køleanlægget har været leveret af fabrikken Sabroe. Der sidder endnu et logo på døren.

Nu er begge typer af ”kolde huse” en overstået epoke. Børnene køber deres is i supermarkederne, og de unge mennesker mødes i cafeer og pizzabarer. Heller ikke andelsfryserierne er der brug for mere. I dag har jo stort set alle husholdninger eget køle- og fryseskab.

1) ”Munkebos Forvandling” af Ove Eriksen, Hans Rye, Ellen Reichstein Rasmussen og Gerd Ejlersen, Foreningen Munkebo Bøger 2006